

Igitur ex doctrina *S. Thomae* undecim omnino numerantur passiones specie diversae (1, 2, q. 23, a. 4).

40. *De bonitate et malitia passionum.* Passiones secundum se et absolute spectatae neque bonae sunt neque malae, utpote de se rationis et libertatis expertes. Si vero considerantur, ut sunt sub imperio voluntatis et rationales per participationem, possunt esse vel bonae vel malae, prout dictamini rectae rationis conformantur vel non.

Passiones maximam in voluntatem vim exercent et ideo, sicut male ordinatae ad plurima vitia hominem perducunt, ita rectae rationi subiectae plurimum etiam iuvant ad omnem virtutem. Praeterea pugna, quam homini causant, valde eidem prodesse potest, quia eum ab otio et superbia praecavet et abundans est occasio meritorum.

ARTICULUS IV.

DE CAUSIS, QUAE VOLUNTARIUM ET LIBERUM IMPEDIUNT VEL MODIFICANT.

41. Voluntarium est, quod procedit a voluntate cum cognitione finis; hinc modificari vel impediri potest tum per defectum cognitionis (*ignorantiam*) tum per influxum passionum. Passiones autem influunt in voluntatem vel eam alliciendo ad bonum (*concupiscentia*) vel retrahendo a malo (*metu*). Denique quaerendum est, quomodo vis extrinsecus illata (*violentia*) se habeat ad voluntarium.

§ I. DE IGNORANTIA ET INADVERTENTIA.

(*Arist.*, Eth. 1. 3, c. 1. *S. Thom.* 1, 2, q. 6, a. 8.)

42. I. *Notio et divisio.*

Ignorantia est carentia cognitionis in subiecto capaci. Si quis habitualiter aliquid cognoscit, de eo tamen hic et nunc non cogitat, haec carentia cognitionis actualis vocatur inadvertentia (oblivio).

Ignorantia dividitur: 1. in *negativam*, *privativam*, *positivam*. — *Negativa* est carentia cognitionis non debitae

in subiecto capaci, v. g. ignorantia Philosophiae in agricola; *privativa* eadem dicitur, si respicit scientiam debitam; *positiva* est iudicium falsum seu error veritati contrarius;

2. in ignorantiam *iuris* et *facti*, prout versatur circa legis vel facti particularis existentiam;

3. in *vincibilem* et *invincibilem*, prout adhibita diligentia deponi potest vel secus. Invincibilis est vel *physice* invincibilis, si nullo modo vinci potest; vel *moraliter*, si adhibita morali diligentia, quam scl. viri prudentes in simili condicione adhibere solent, vinci nequeat.

Ignorantia *vincibilis* est vel *culpabilis* vel *inculpabilis*: culpabilis est, quando adest obligatio eam deponendi nec tamen deponitur; secus est inculpabilis. Quoad *effectus*, qui ex ignorantia sequuntur, re non distinguuntur ignorantia vincibilis et culpabilis. Nam in tantum nobis effectus ex ignorantia provenientes imputari possunt, in quantum eadem est culpabilis.

Ignorantia culpabilis potest esse vel *leviter* vel *graviter culpabilis*. Ignorantia *graviter culpabilis* triplex distinguitur: a) *simpliciter* talis, si in ea depellenda gravis neglegentia admissa fuit; quodsi haec neglegentia fuerit enormis seu valde turpis, habetur b) ignorantia *crassa* vel *supina*. Denique c) ignorantia *affectata* ea est, quam quis ex industria quaerit vel conservat.

Ignorantia affectata est voluntaria in se, ignorantia vero simpliciter talis et crassa est voluntaria in causa (indirecte);

4. ratione *operis cum ignorantia positi* in *antecedentem* et *concomitantem*. Antecedens dicitur, quando praecedit determinationem voluntatis et est efficax ratio, cur actio ponatur: ut si quis volens occidere feram occideret amicum. — *Concomitans* est, quae actionem quidem comitatur, sed in eam hic et nunc non influit: ut si quis manducaret carnes nesciens esse feriam VI^{am}, ita tamen dispositus, ut, etsi sciret, non abstineret a carnibus;

5. interdum ignorantia dividitur in *antecedentem* et *consequentem*, non respectu operis, sed respectu *voluntatis* seu subiecti operantis. Sed hoc sensu antecedens ab invincibili et consequens a vincibili vel voluntaria non differt.

43. II. De ignorantiae in voluntarium *influxu* regula sit haec:

THESIS VI.

Quod fit ex ignorantia invincibili, nec liberum nec voluntarium est secundum id, quod ignoratur; quod autem fit ex ignorantia vincibili, est voluntarium et liberum saltem in causa.

Prob. Pars I. Quod fit ex ignorantia *invincibili*, nullo modo cognoscitur nec cognosci potuit. *Atqui* cognitio essentialiter requiritur ad voluntarium. Sed additur secundum id, quod ignoratur, quia nihil impedit, quominus eadem actio secundum aliam rationem operanti cognitam sit voluntaria, immo hoc in omni actu humano, qui ex ignorantia ponitur, accidit.

Pars II. Quod fit ex ignorantia *vincibili*, debuit cognosci et aliquo modo cognitum fuit in *causa* voluntarie et libere posita, licet hic et nunc actu non cognoscatur. Ergo est aliquo modo voluntarium *in alio*, et quidem magis vel minus pro gradu negligentiae in adhibendis mediis ad deponendam ignorantiam admissae.

44. *Coroll. 1.* Ergo ignorantia *invincibilis antecedens* omnino excusat a peccato, sive sit ignorantia facti sive iuris, et quidem sive iuris divini sive humani.

Coroll. 2. Ignorantia *vincibilis et culpabilis antecedens* aliquatenus minuit voluntarium, et quidem eo magis, quo minor est gradus admissae negligentiae.

Schol. Quaeritur, quomodo ignorantia, utpote privatio, possit dici *causa* actionis? Resp. Ignorantia est causa *per accidens* seu *removens prohibens* (*S. Thom. 1, 2, q. 76, a. 1*), quia occultat, quae in obiecto voluntati displicent.

Obi. contra II. part. Voluntarium est, quod procedit a cognitione. *Atqui* quod fit ex ignorantia, non procedit a cognitione. Ergo non est voluntarium.

Resp. Conc. mai. Dist. min.: Quod fit ex ignorantia invincibili, *conc.*, quod fit ex ignorantia vincibili, *subdist.:* non procedit a cognitione, qua res in se ipsa cognoscitur, *conc.*, non procedit a cognitione causae rei, in qua saltem confuse aliquo modo res cognoscitur, *nego.*

§ 2. DE CONCUPISCENTIA.

(*Arist.*, Eth. 1, 3, c. 2. *S. Thom. 1, 2, q. 6, a. 7.* *Suarez*, De voluntario disp. 3, sect. 3, n. 5.)

45. *Notio et divisio.*

1. Concupiscentia est motus appetitus sensitivi in bonum delectabile absens. Quae de concupiscentia dicuntur, valent de omnibus passionibus, quae prosequuntur bonum delectabile.

2. Distinguitur in *antecedentem* et *consequentem*. Antecedens est, quae ordine causalitatis praecedit voluntatis determinationem seu consensum eamque ad consentiendum allicit.

Consequens vero est, quae ordine causalitatis actum voluntatis sequitur, sive quia voluntas inferiorem appetitum directe et ex industria excitat vel saltem fovet, sive quia vehemens motus voluntatis in eundem appetitum sensitivum redundat.

3. Concupiscentia *consequens* neque auget neque minuit voluntarium et liberum actus, a quo ut a causa procedit, ut patet. Itaque de solo influxu concupiscentiae antecedentis in voluntarium et liberum agendum superest. Potest autem concupiscentia, quae est consequens respectu unius actus voluntatis, esse antecedens respectu alterius.

THESIS VII.

46. Concupiscentia antecedens causat voluntarium et auget eiusdem intensitatem, sed minuit eiusdem libertatem.

St. Q. Supponimus concupiscentiam non esse tantam, ut totaliter auferat usum rationis.

Prob. Pars I. Causat voluntarium. Id causat voluntarium, quod voluntatem movet ad volendum. *Atqui* concupiscentia antecedens movet voluntatem ad volendum. Ergo concupiscentia causat voluntarium.

Prob. mai. Actus voluntatis est intrinsece voluntarius.

Prob. min. «Id quod apprehenditur sub ratione boni et convenientis, movet voluntatem per modum obiecti.» *Atqui* concupiscentia efficit, ut obiectum videatur conveniens. Nam «quod aliquid videatur bonum et conveniens, ex duobus con-

tingit, scilicet ex condicione eius, quod proponitur, et eius, cui proponitur; conveniens enim secundum relationem dicitur, unde ex utroque extremorum dependet. Et inde est, quod gustus diversimode dispositus non eodem modo accipit aliquid ut conveniens, et ut non conveniens. Unde Philosophus dicit in Eth. I. 3, c. 5 a med.: 'Qualiter unusquisque est, talis finis videtur ei.' Manifestum est autem, quod secundum passionem appetitus sensitivi immutatur homo ad aliquam dispositionem; unde secundum quod homo est in passione aliqua, videtur ei aliquid conveniens, quod non videtur ei extra passionem existenti: sicut irato videtur bonum, quod non videtur quieto; et per hunc modum appetitus sensitivus movet voluntatem» (*S. Thom. I, 2, q. 9, a. 2*).

Pars II. Auget voluntarium quoad intensitatem. Hoc sequitur ex parte prima. Concupiscentia enim causat voluntarium movendo voluntatem ad actum; ergo quo vehementior est concupiscentia, eo magis voluntatem movet ad volendum, seu efficit, ut voluntas intensius feratur in obiectum concupitum.

Pars III. Minuit libertatem. Libertas consistit in indifferentia activa principii agentis. Atqui concupiscentia, eo ipso quod voluntatem magis in unum obiectum inclinatur quam in aliud, minuit hanc indifferentiam. Ergo . . .

47. *Coroll.* Ergo quo maior est concupiscentia antecedens, eo intensius est voluntarium et eo minus liberum. Ceterum nota: In notione voluntarii duo continentur: 1. ut procedat a voluntate et 2. ut sit ab intrinseco seu proprio ipsius voluntatis. Prius elementum est potius elementum materiale voluntarii, posterius vero elementum formale. Cum igitur hoc posterius elementum simul cum libertate minuatur, simpliciter loquendo concedi potest per concupiscentiam minui voluntarium. Hoc sensu dicit *S. Thomas* (I, 2, q. 77, a. 6 ad 3): «Etsi motus voluntatis sit *intensior* ex passione incitatus, non tamen ita est voluntatis proprius, sicut si sola ratione moveretur ad peccandum».

Schol. Quaeri hic potest, num. *habitus augeat vel minuat voluntarium et liberum.* Respondeo: 1. Habitus auget voluntarium quoad intensitatem, quia voluntatem ad volendum in-

clinat, ita ut facilius et delectabilius operetur. Ergo respectu voluntarii de habitu eadem valent ac de concupiscentia antecedente. 2. Respectu liberi vero de habitu fere eadem dicenda sunt ac de concupiscentia consequente. Nimirum: «habitus quidem per se ac formaliter seu facta suppositione minuit libertatem, quia inclinando magis voluntatem ad alteram partem minuit indifferentiam eius; tamen moraliter et in ordine ad effectus morales non censetur minuere, quamdiu illa consuetudo libera ac voluntaria est, propter eandem rationem, quia dispositio libera, ut sic, non minuit liberum» (*Suarez, De volunt. disp. 3, sect. 3, n. 16*).

Obi. 1. Concupiscentia minuit cognitionem, ergo et voluntarium.

Resp. Dist. antec.: Minuit cognitionem sub ratione delectabilis, nego, sub aliis rationibus, v. g. sub ratione honesti vel ardui etc., conc. Concupiscentia enim efficit, ut obiectum concupitum appareat pulchrius, facilius vel suavius. *Dist. cons.:* Minuit voluntarium quoad libertatem, conc., quoad intensitatem, nego. Cf. dicta in corollario praec.

Obi. 2. Peccatum, quod fit ex concupiscentia, teste *S. Thoma* (I, 2, q. 77, a. 6) minus est quam peccatum, quod fit sine concupiscentia. Ergo concupiscentia minuit voluntarium.

Resp. Conc. antec. Dist. cons.: Minuit voluntarium quoad intensitatem, nego, quoad libertatem et hinc quoad voluntarium simpliciter loquendo, conc.

Inst. Repugnat speciem minui, quin minuatur genus. Atqui liberum se habet ad voluntarium sicut species ad genus. Ergo repugnat minui liberum, quin minuatur voluntarium.

Resp. Trans. mai. Nego min. Voluntarium dividitur in liberum et necessarium non ut genus in species, sed ut subiectum in accidentia, et quidem in accidentia, quae ipsum actum physice non mutant, sed ei solum per denominationem extrinsecam a voluntate conveniunt (cf. *Suarez, De voluntario disp. 1, sect. 3, n. 18 sqq.*). Hinc fieri potest, ut voluntarium quoad intensitatem crescat et tamen quoad extrinsecam affectionem liberi minuatur.

Obi. 3. *S. Thomas* (I, 2, q. 77, a. 6) dicit: «Actus in tantum est peccatum, in quantum est voluntarius.» Ergo si concupiscentia auget voluntarium, auget etiam peccatum, quod certe est contra doctrinam Doctoris Angelici.

Resp. S. Thomas l. c. ut saepe alias accipit voluntarium pro libero vel prout includit liberum. Id patet ex ipso contextu. Immediate antea dixerat l. c.: «Si accipitur passio secundum quod praecedit actum peccati, sic necesse est quod diminuat peccatum; actus enim in tantum est peccatum, in quantum est voluntarius.» Ratio cur passio antecedens diminuat peccatum, est quia diminuit libertatem. Quo maiore libidine (antecedente) aliquis peccat, eo minus peccat.

§ 3. DE METU.

(*Arist.*, Eth. l. 3, c. 1. *S. Thom.* 1, 2, q. 6, a. 6.)

48. *Metus est trepidatio animi ob malum probabiliter imminens.* Dividitur 1. in *intrinsicum* et *extrinsecum*. Prior est, qui a causa *necessario agente* sive extrinseca sive intrinseca procedit; posterior, qui a causa *libera* incutitur;

2. in *gravem* et *levem*. Gravis est, qui oritur ob malum imminens grave, i. e. tale, quod etiam virum fortem commovere soleat, v. g. metus mortis, iacturae honoris; quodsi malum exiguum est aut grave quidem, sed non nisi remote imminens, metus vocatur *levis*, qui solum hominem meticulosum movere possit.

Metus potest esse gravis *relative*, scilicet habita ratione aetatis, sexus, complexionis personarum. Ad metum gravem revocatur metus, qui dicitur reverentialis, quo quis timet gravem et diuturnam hominis auctoritate pollutis offensam, ut patris respectu liberorum.

Probe distinguendum est $\tau\delta$ agere *ex metu* et *cum metu*. Fur furatur cum metu, non ex metu, nisi forte minis ad furandum impellatur.

THESIS VIII.

49. Actio ex solo metu posita est voluntaria simpliciter (I); et ordinarie positive involuntaria secundum quid (II); metus porro quantumvis gravis, quamdiu rationis usum non impedit, non tollit liberum (III).

Prob. *Pars I.* Voluntarium simpliciter (n. 33, 6) est id, quod voluntas omnibus consideratis hic et nunc de facto amplectitur. *Atqui* hoc valet de actione a voluntate ex metu posita. *Ergo* . . .

Pars II. Actio ex solo metu posita plerumque adiunctam habet repugnantiam voluntatis, non quidem absolutam, sed saltem *condicionatam*, qua positive nollet actum, si metus abesset. Si enim actio ex *solo* metu procedit, eadem non censetur esse bona seu appetibilis ratione sui, sed solum in quantum est necessaria ad maius malum vitandum. Igitur ordinarie adiunctam habet repugnantiam positivam, inefficacem tamen voluntatis.

Dixi *ordinarie*, quia fieri potest, ut metus affectum positivum ad contrarium prorsus excludat. Immo hoc necessario fit, si etiam *affectus ille ducit ad malum, quod timetur*. Sic fieri non potest, ut quis ex solo metu gehennae v. g. inebriationem vitet, quin simul affectum positivum ad hoc peccatum deponat. Nam cum inebriatio sit intrinsece graviter mala, etiam positivus affectus ad eandem est graviter peccaminosus et deducit ad infernum. Hinc qui sincere et efficaciter gehennam vitare vult, etiam affectum positivum ad inebriationem deponat necesse est.

Pars III. Nullus metus, quamdiu usum rationis non impedit, tollit liberum. Nam liberum est, quod procedit a voluntate eligente cum cognitione finis. Sed actio ex metu posita, quamdiu usus rationis non impeditur, tali modo a voluntate procedit. Mercator voluntate libera merces proicit in mare ad vitandum naufragium.

50. *Coroll.* Quamquam in eo, quod ex metu fit, ordinarie voluntarium simul et involuntarium reperitur, dicitur tamen voluntarium simpliciter, non vero involuntarium, quia praevallet id, quod est actu hic et nunc, prae illo, quod est tantum in apprehensione et fieret in alia suppositione (*S. Thom.* 1, 2, q. 6, a. 6).

Obi. 1. Quod fit ex solo metu, fit contra inclinationem voluntatis. *Ergo* non est voluntarium.

Resp. Dist. antec.: Fit contra inclinationem voluntatis efficacem, *nego*, inefficacem et habitualement, *subdist.:* ordinarie, *conc.*, semper, *nego*.

Obi. 2. Contractus ex metu initi sunt irriti seu nulli. *Ergo* non sunt liberi.

Resp. Dist. antec.: Contractus initi ex quocumque metu, *nego*, ex metu iniuste incusso, *subdist.*: propter defectum libertatis, *nego*, propter defectum iustitiae vel dispositionem legis, *trans.* (nam generatim tales contractus non censentur simpliciter irriti, sed solum rescindibiles; cf. infra n. 408).

Obi. 3. Qui ex gravi metu legem transgreditur, non peccat. *Ergo* gravis metus tollit libertatem.

Resp. Dist. mai.: Qui ex gravi metu legem *naturalem* transgreditur, non peccat, *nego*, qui ex tali metu legem *positivam* transgreditur, *subdist.*: non peccat propter defectum libertatis, *nego*, propterea quia in eo casu, saltem plerumque, legislator iam non censetur velle obligare, *conc.* Dixi: *saltem plerumque*; nam interdum per accidens lex positiva etiam cum gravi incommodo obligat, tunc scl., quando transgressio legis in grave damnum commune vel in contemptum auctoritatis cederet.

§ 4. DE VIOLENTIA.

(*Arist.*, Eth. I. 3, c. 1. *S. Thom.* I, 2, q. 6, a. 4 et 5.)

51. *Violentum* definitur *id, quod procedit a principio externo contranitente passo* (subiecto). Hinc relate ad activitatem hominis violentia habetur, quotiescumque ille aliquem impulsus provenientem a principio externo voluntate renitente patitur. Quodsi voluntas renititur totis viribus, habetur violentia stricta, secus violentia latius dicta.

THESIS IX.

52. Violentia stricte dicta omnino excludit voluntarium; eam tamen voluntas pati non potest nisi circa actus imperari solitos.

Prob. Pars I. Violentum stricte dictum respectu hominis dicitur, quidquid in eo fit voluntate totis viribus renitente. *Atqui*, quod fit voluntate totis viribus renitente, non potest ullo modo ab eadem procedere seu esse voluntarium. *Ergo* violentia stricte dicta excludit voluntarium.

Pars II., quae duo membra continet:

1. Voluntas pati nequit violentiam in actibus *elicitis* aut *revera imperatis*, quia hi actus formaliter involvunt inclinationem voluntatis, violentia vero eandem formaliter excludit.

2. Non autem repugnat voluntatem pati violentiam circa actus *imperari solitos* (imperabiles), quia potentiae voluntati ceteroquin subiectae ab externo agente voluntate repugnante ad actum applicari possunt.

53. *Schol.* Ad solvendas difficultates nota:

1. «Deus potest immutare voluntatem de necessitate» (*S. Thom.*, De verit. q. 22, a. 8), sed eidem violentiam inferre non potest, quia non potest facere, quod intrinsece repugnat, scl. ut actus voluntatis non sit a voluntate, sed a principio extrinseco.

2. Passiones martyrum non erant stricto sensu violentiae, sed potius voluntariae, saltem negative, quia martyres easdem patienter admittebant.

CAPUT III.

DE BONITATE ET MALITIA MORALI ACTUUM HUMANORUM.

Agemus 1. de moralitate in genere; 2. de intrinseco discrimine inter bonum et malum; 3. de norma bonitatis moralis seu honestatis; 4. de bonitate et malitia formali actuum humanorum.

ARTICULUS I.

DE MORALITATE IN GENERE.

(*Suarez*, De bonit. et malit. morali disp. I. *Lessius*, De act. hum. q. 18, a. 1. *A. Tanner*, Theol. scholast. t. II, disp. 2, q. 1, n. 34. *De Coninck*, De moralitate actuum disp. I, dub. 2. *Reinstadler*, Elementa philosophiae scholast. II 289. *Frins*, De actib. hum. p. II, n. 1 sqq.)

54. Actus *moralis* est is, ex cuius frequentia hominum mores boni vel mali fiunt, et vi cuius homo ipse bonus vel malus, laude vel vituperio dignus efficitur. Apud omnes constat talem actum debere esse liberum.

Actus morales dividuntur in actus morales bonos, actus morales malos, actus morales indifferentes, ita ut actus moralis sit genus, bonitas et malitia vel indifferentia sit differentia specifica. Iam quaeri potest 1. quid sit illa ratio